

Významné období let 1989–2014 ve vývoji našich historických měst

Karel KIBIC

ANOTACE: Článek bilancuje změny a posuny, které nastaly v období let 1989–2014 v ochraně historických měst a dalších památkových celků.

1

Naše historická města prošla během svého dlouhodobého vývoje mnoha časovými etapami, z nichž poslední, pětadvacetileté období 1989–2014, představuje sice etapu krátkou, ale jednu z nejdůležitějších. Její význam je nutné posoudit z porovnání výsledků předchozího období let 1939–1989, jež by při pokračování svých hlavních tendencí určilo další osud našich měst. Přitom objektivní posouzení let 1945–1989 dokládá záměry pozitivní i negativní.

Po 2. světové válce bylo především třeba se vyrovnat s válečnými škodami na památkách i v historických městech. Naše země sice byly ve středu válečného požáru, ztráty však nebyly proti sousedním zemím tak veliké – u památek byly konstatovány v odborném tisku¹ a také publikovány.² U památek pak jen někdy došlo k ucelené opravě – v Praze u historické části Staroměstské radnice, u Gröbovy vily na Vinohradech i vyhořelé Velké míčovny na Hradě, v Brně u bývalého jezuitského chrámu Nanebevzetí Panny Marie; v Olomouci byla opravena poškozená radnice, v Kroměříži rekonstruová-

na baň zámecké věže. Oprava památek se často realizovala až po dlouhé době – příkladem je obnova zámku v Chlumci nad Cidlinou, někdy se řešil jen vnější plášť a vnitřek zůstal bez dokončení, jak tomu do roku 1989 bylo u emauzského chrámu v Praze. Také v Mikulově se zatím obnovilo jen zastřešení zámku s jeho dominující věží, ale byl tak zachráněn obraz cenného historického města. Řada památek byla po poškození zbořena, např. radnice v Holicích či kostel sv. Václava v Břeclavi. Poválečná obnova měst u nás se nemůže pochlubit významnějšími příklady, úspěšná byla jen v malých Miroticích a dosti skromná v Moravském Krumlově – problematická je ve městech Fulneku i Opavě, která by se v případě nepoškození nepochybně stala pozdější památkovou rezervací. Bombardování Ústí nad Labem v roce 1945 nevedlo kromě záchrany děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie k obnově historického jádra, ale naopak se stalo příležitostí k jeho následné urbanistické destrukci. Vztah režimu k historickým hodnotám dokládá osud válkou poničené Osoblahy,

Obr. 1. Cheb (okres Cheb), obnovený Špalíček na náměstí Krále Jiřího z Poděbrad. (Foto: Karel Kibic, 1992)

na jejíž obnovu byla sice uspořádána celonárodní sbírka, ale celé historické jádro města bylo zbořeno, včetně farního kostela sv. Máří Magdaleny.

Pro další vývoj péče o památky i historická města měly zásadní význam *velké sídelní změny* v celém státě a odsun německých obyvatel. Při přesunu z vnitrozemí se ve městech noví obyvatelé spíše usidlovali v okrajových vilkách než v historických jádrech, nezřídka úbytek obyvatel na vesnicích později ohrožoval existenci

■ Poznámky

1 PAVLOUSEK, Jaroslav. Válečné škody na stavebních památkách. *Zprávy památkové péče*. 1948, roč. 8, s. 141–144. ISSN 1210–5538.

2 KIBIC, Karel; VOŠAHLÍK, Aleš. *Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice 1945–2010*. Praha: NPÚ, 2011. ISSN 978-80-87104-88-0. S. 11–35.

2

3

Obr. 2. Telč (okres Jihlava), obnovená sgrafitová průčelí domu čp. 15. (Foto: Karel Kibic, 2002)

Obr. 3. Lanškroun (okres Ústí nad Orlicí), radnice na hlavním náměstí. (Foto: archiv autora, 1992)

zdejších kostelů i zámků. Závažné důsledky měla tehdy provedená socializace vnitřního obchodu. Obchodní síť se centralizovala a velká část obchodů v městských centrech byla zrušena. Nelze tu opomenout ani novou situaci feudálních staveb. V bývalých královských městech se hrady zachovaly jen ojediněle, zato zámky byly a jsou v poddanských městech mnohé, při vysídlení zdejších vlastníků docházelo ke změně využití – často nevhodným.

Další vývoj je všeobecně znám, stačí tu připomenout hlavní záměry. Pro památkovou péči byla velmi významná 50. léta. Od roku 1949 se prováděl archeologický výzkum velkomoravských hradišť. 11. června 1950 schválila vláda ČSR program obnovy kulturních památek a v jeho rámci bylo 30 historických měst prohlášeno za památkové rezervace. Smyslem prohlášení připraveného Václavem Menclem nebyla zatím památková ochrana měst – památkový zákon tehdy ještě neexistoval – ale celistvá rekonstrukce jejich historických jader v desetiletí 1950–1960. Pro realizaci záměru

byl přebudován rekonstrukční atelier „R“ ve Stavoprojektu v roce 1954 na Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO, řed. Vilém Lorenc) s významným výzkumným oddělením vedeným Dobroslavem Líbalem, připravujícím podklady pro zpracování územních plánů měst i rekonstrukčních projektů památek. V 50. letech se v rezervačních městech opravily četné objekty. V Praze to byl zejména královský letohrádek, Betlémská kaple a letohrádek Hvězda, v Kutné Hoře gotický Hrádek. V Českém Krumlově došlo k obnově renesanční radnice i domů na západní straně náměstí, v Českých Budějovicích masných krámů. Podobně se rekonstruovaly domy v Táboře i Domažlicích, na Moravě v Telči domy tzv. velkého loubí a ve Slavonicích domy se sgrafitovým průčelím, ve Znojmě kaplanka aj.

Dosud se památková péče opírala jen o obecnou proklamaci ochrany kulturních statků v Ústavě 9. května. Zásadní změnu přineslo přijetí zákona o kulturních památkách 17. dubna 1958 č. 22/1958 Sb. Jeho účelem byla úprava ochrany kulturních památek, jejich řádné správy i využívání, péči o památku byl pověřen její vlastník. Dokument uzákonil též památkové rezervace, v praxi členěné na městské a vesnické. Zákon doplnily prováděcí vyhlášky, pro památkové rezervace vyhláška č. 181 z ro-

ku 1959.³ Ze zákona vzešla také nová organizace odborných památkových orgánů, vedle ústředního Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody vznikala od roku 1960 Krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody.

Záměr rekonstruovat celé historické jádro města se v letech 1958–1964 realizoval v Chebu. Poprvé se tu po podrobném průzkumu přistoupilo k obnově celých bloků, a to při zachování lokálního topení v jednotlivých objektech. Při rekonstrukci byl kostel sv. Bartoloměje využit pro Chebskou galerii, kostel sv. Kláry jako koncertní síň. Stylový Špalíček na náměstí s jedenácti převážně hrázděnými domy byl zachráněn vložením vnitřní ocelové konstrukce, v převážně většině měšťanských domů bylo při rekonstrukci zajištěno moderní bydlení. Celkovou obnovu města však v závěru postihly politické zásahy režimu, který na ni omezil stavební kapacity. Rekonstrukce Chebu měla skončit v roce 1961, skončila však až po třech dalších letech s redukcí řady domů původně k ní určených, zejména ve Školní ulici i při hradu, s jejich následnou demolicí a uvězněním několika hlav-

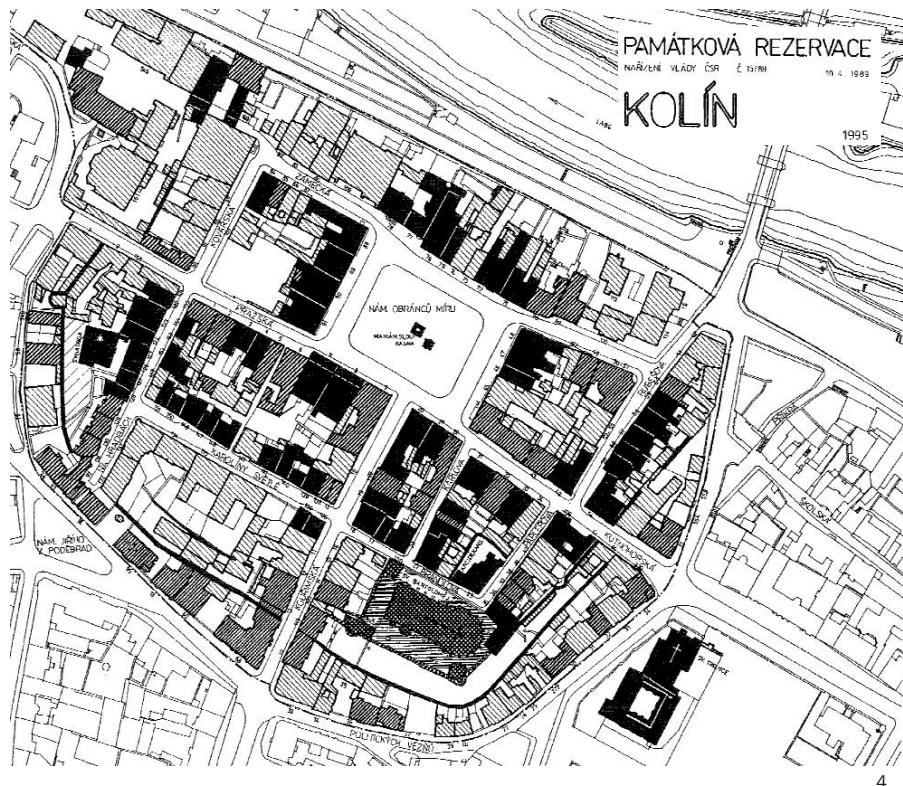
■ Poznámky

3 Tamtéž. S. 86.

ních představitelů obnovy (řed. SÚRPMO Vilém Lorenc, arch. Josef Pošmourný, prof. Oldřich Stefan /výzkum/).

Pro rezervační města byl od roku 1965 zřízen v SÚPPOP tým specialistů (Aleš Vošahlík, Josef Štulc, Jaroslav Svatoň, Pavel Jerie), v roce 1967 byl zřízen i referát pro nerezervační města (Karel Kibic). Po Chebu byl k celkové rekonstrukci městského jádra určen Český Krumlov, jak rozhodla vláda svým usnesením č. 196/1966 Sb., a bylo na ni uvolněno 360 mil. Kč. Zpracováním projektové dokumentace bylo opět pověřeno SÚRPMO s vedoucími architekty Františkem Soukupem a Václavem Girsou. Po vzoru Chebu se rekonstrukce měla realizovat po blocích, ale s centrálním řešením inženýrských sítí. Takové řešení by bylo výhodné při rychlém sledu obnovovaných bloků, v Českém Krumlově však došlo k opaku. Nedostatek stavebních kapacit se projevil už v roce 1969, práce postupovaly velmi pomalu a stav některých zdejších objektů byl v roce 1989 kritický. Do této doby se tak nepodařilo dokončit celkovou rekonstrukci ani druhého z měst prohlášených v roce 1958 za MPR; ke spravedlivému posouzení zmíněné akce je však třeba uvést ještě rekonstrukci náměstního bloku domu čp. 96 až 109 v 70. letech v Lokti.

Také u dalších MPR byl stavební stav nepříznivý, ještě horší situace byla u měst nerezervačních, z nichž mnohá se svými kvalitami rezervačním blížila. Počet MPR se do roku 1975 zvětšil na 35 (pražská rezervace byla v roce 1971 rozšířena o Nové Město, po vypuštění Horního Slavkova a Plané postupně přibyla města Františkovy Lázně, Hradec Králové, Jičín, Josefov, Nový Jičín, Pelhřimov, Terezín, Ústěka a Žatec), ale podstatná většina zhruba tisíce sta našich měst a městeček zůstávala bez památkové ochrany, kde jejich další osud nebyl právně podchyten orgány kultury. Výběr památkově hodnotných měst se v roce 1973 řešil při Kategorizaci historických měst s cílem realizace jejich ochrany (Karel Kibic). Ve zmíněné památkové klasifikaci měst se zohlednila řada hledisek – významné založení, půdorysný rozvrh, pozoruhodné stavby, míra zachování původní zástavby, dochovanost hradebního systému, poloha v krajině, městské panoráma. Tak byla u sídelních areálů vedle „památkových rezervací“ navržena druhá forma ochrany.⁴ Pro ni byl zvolen název „památková zóna“ a vedle památkové rezervace se dostala do novelizovaného zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Byla určena pro další hodnotná města s mírnějším režimem ochrany. Ve spolupráci s Krajskými středisky státní památkové péče a ochrany přírody zpracoval SÚPPOP návrh koncepce ochrany sídel (Aleš Vošahlík), schválený v kolegiu ministra kultury 29. března 1984 s diferencovaným pojetím ochrany.

Podle ní byl počet rezervačních měst rozšířen o dalších pět – Brno, Kolín, Lipník nad Bečvou, Plzeň a Příbor (na celkový počet 40 MPR) a dalších 160 měst bylo navrženo jako městské památkové zóny (MPZ).⁵

Při hodnocení let 1939–1989 je třeba velmi ocenit četné rekonstrukce památek, výsledek úsilí mnoha pracovníků památkové péče, projektantů a průzkumníků SÚRPMO a také jejich realizátorů. Poznání našich měst a jejich objektů se v té době nesmírně prohloubilo, pro města byla zpracována rozsáhlá územně plánovací dokumentace. Závažné bylo, že v SÚRPMO i v činnosti památkových orgánů nebyla věnována pozornost jen rezervačním městům, ale i dalším městům a objektům. Naše historická města byla hodnocena v jejich celkovém vývoji⁶ i jednotlivě.⁷ Nelze opomenout výzkum našich městských hradů i zámků (Tomáš Durdík, Pavel Vlček, František Kašička, Miroslav Plaček), Vyšehradu (Bořivoj Nechvátal), klášterů (Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn), radnic (Karel Kibic), městských paláců (František Kašička), měšťanských domů (Dobroslav Líbal, Jan Muk aj.) a dalších zdejších staveb. Také četné archeologické výzkumy realizované ve městech přinesly cenné poznatky,

Při hodnocení celého období let 1939–1989 lze konstatovat hodnotné rekonstrukce některých památek (např. Anežský klášter) a naopak velké ztráty (např. chrám sv. Václava v Hustopečích). Za technicky nejpozoruhodnější realizaci je třeba považovat transfer děkan-ského chrámu Nanebevzetí Panny Marie

Obr. 4. Kolín (okres Kolín), půdorys městské památkové rezervace s památkovým vyhodnocením zástavby. (Převzato z: KIBIC, Karel; VOŠAHLÍK, Aleš. *Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice 1945–2010*. Praha : NPÚ, 2011. ISSN 978-80-87104-88-0. S. 253.)

v Mostě, za nejhrůznější akce, přímo zločin režimu lze považovat zboření významného historického města Mostu (i při těžbě uhlí ve zdejší oblasti bylo možné jeho ponechání na uhelném pilíři).

Přes mnohé pozitivní výsledky se u stavebního fondu projevovaly dva základní faktory, které

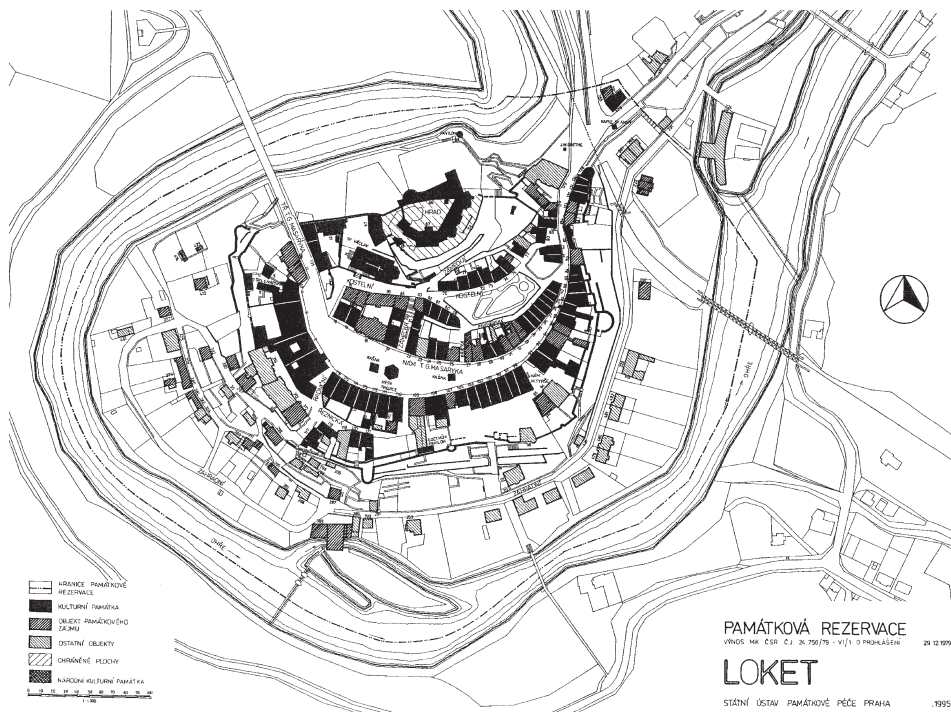
■ Poznámky

4 KIBIC, Karel. K památkové ochraně našich historických měst. *Památková péče*. 1973, roč. 33, č. 2, s. 83–104. ISSN 1210-5538.

5 KIBIC, K.; VOŠAHLÍK, A., cit. v pozn. 2. S. 305.

6 HRŮZA, Jiří. *Česká města*. Praha : Nakladatelství čsl. výtvarných umělců, 1960. Bez ISBN. LÍBAL, Dobroslav. *Starobylá města v Československu. Stavba jako obraz dějin*. Praha : Artia, 1970. ISBN 37-004-70. DOSTÁL, Oldřich; HRŮZA, Jiří; LÍBAL, Dobroslav; VODĚRA, Svatopluk; ZALČÍK, Tibor a kol. *Československá historická města*. Praha : Orbis, 1974. ISBN 11-045-74. KIBIC, Karel; SVATOŇ, Jaroslav; VOŠAHLÍK, Aleš; WAGNER, Jaroslav. *Paměť měst. Městské památkové rezervace*. Praha : Odeon, 1975. ISBN 403 22859.

7 Zejména edice rezervačních měst, vydávaná v nakladatelství Odeon v Praze.

5

naše historická města stupňovitě ohrožovaly a při pokračování tehdejších podmínek by nepochybně výhledově vedly k zániku většiny z nich. Tím prvním z nich byla zcela nedostatečná stavební údržba objektů. Stávající objekty svým využitím sloužily, obytné domy přinášely nájemné, ale získané prostředky se do nich v podobě údržby nevracely, nebo vracely jen v minimální míře. Odpovídalo to charakteru režimu – brát a nevracet, jak se projevovalo nejen u staveb. Památkáři vždy upozorňovali na ekonomicky výhodnou a zcela nezbytnou včasnou údržbu objektů. Na konferenci SÚRPMO 4.–5. června 1956 poukázal Stanislav Sommer na hospodárnost investic vložených do stávajících obytných staveb při jejich modernizaci a doložil to na příkladu města Poličky.⁸ V Praze se dlouhodobě neprováděla dostatečná stavební údržba domů a v roce 1964 stržená římsa činžovního domu ve Vodičkově ulici způsobila smrt chodkyně. Událost vedla k akci obnovy vnějších plášťů objektů, jejíž výsledky vyhodnocoval ředitel Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Zdislav Buřival ve sbornících Střediska.⁹ Přesto setrval stavební stav pražských památek nepříznivý. Při provádění zahraničních studentů v Praze dostal autor této stati otázku: „Prag ist wirklich schön. Aber – warum ist alles so grau?“

Druhým a zásadním faktorem ohrožujícím historická města byla u nových obytných objektů orientace na typizovanou panelovou výstavbu. Nepříznivě se projevovala v dotyku s městskými jádry a tím nebezpečnější byla při snahách nahradit v nich chátrající objekty. Rozpor s památ-

kovými hledisky se ukázal už při projednávání územních plánů měst, a to i u měst vývojově významných, např. u renesančního Jáchymova nebo barokního Nového Boru. Postupně byla nová obytná výstavba jen typizovaná a úvaha o vytvoření typu obytného objektu vhodného do historických jader měst byla iluzorní. Ani prohloubená památková ochrana tuto skutečnost nemohla změnit, maximálně mohla chmurný výhled měst o málo odložit. Při této perspektivě by se každoročně „obraz města“ u několika historických měst ničil a jejich počet by se stupňovitě zvěšoval.

Zmíněný proces byl dlouhodobý, nápravu mohla přinést jen zásadní změna. K ní díky Bohu došlo při sametové revoluci 1989. Především to byla změna obou výše uvedených hlavních faktorů, tj. nedostatečné údržby objektů a výlučně typizované orientace obytné výstavby.

Listopadová revoluce 1989 vedla ke změně společenského řádu, v němž centrálně řízené hospodářství nahradila tržní ekonomika založená též na soukromém vlastnictví. Obor ochrany přírody se oddělil od oboru péče o památky a přešel pod nově zřízené ministerstvo životního prostředí. Základem oboru památkové péče zůstal zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, s prováděcí vyhláškou MK z roku 1958, postupně doplňovaný dalšími právními ustanoveními. V roce 1990 přistoupil československý stát k Úmluvě o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví. Ze současných dvanácti památek světového dědictví jsou čtyřmi památkami historická města

Obr. 5. Locket (okres Sokolov), půdorys MPR s památkovým vyhodnocením zástavby. (Převzato z: KIBIC, Karel; VOŠAHLÍK, Aleš. Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice 1945–2010. Praha : NPÚ, 2011. ISSN 978-80-87104-88-0. S. 193.)

Praha, Český Krumlov, Kutná Hora a Telč a dalších pět památek je ve městech – zámek s parkem v Kroměříži, zámek v Litomyšli, bazilika sv. Prokopa a ghetto v Třebíči, trojiční sloup v Olomouci a vila Tugendhat v Brně. Při Svazu měst a obcí vzniklo 8. listopadu 1990 Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska (SHM ČMS) s programem jejich regenerace a zkvalitnění životního prostředí.¹⁰ U památek došlo po roce 1990 k četným vlastnickým změnám – mnohé objekty byly vráceny původním majitelům, některé přešly do vlastnictví měst, další vykoupili soukromníci aj. Vyjasněné vlastnické vztahy vytvořily předpoklady k opravám objektů. K velkým změnám došlo také při územně plánovací přípravě sídel a v projektové oblasti. Specializované projektové ústavy zanikly, rovněž tak SÚRPMO, a nahradily je soukromé ateliery. Teprve po roce 1990 bylo plně možné realizovat prohloubení památkové ochrany měst podle Konceptu ochrany sídel z roku 1984 prohlášením dalších měst za městské památkové zóny. V SÚPP k tomu bylo zřízeno specializované pracoviště vedené Alešem Vošahlíkem, později Věrou Kučovou a Alenou Krusovou. Aleš Vošahlík vypracoval také metodiku zpracování výnosů městských památkových zón s částí grafickou (plán MPZ) a písemnou. Tak bylo ve spolupráci s Krajskými ústavy památkové péče zpracováno a orgány kultury schváleno do roku 2005 254 MPZ, po doplnění Českého Těšína a Zbraslavi v roce 2014 je v České republice vedle 40 MPR také 256 MPZ.¹¹ U vesnic je to 60 vesnických

■ Poznámky

8 SOMMER, Stanislav. Příspěvek k ekonomickým otázkám asanací a rekonstrukcí. In *Zpráva z konference Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů, konané v Praze ve dnech 4.–5. června 1956*. Praha : Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, 1956. Bez ISBN.

9 Buřivalovy příspěvky pravidelně tvořily úvodní stať sborníku Staletá Praha (ISSN 0231-6056), kde vycházely od roku 1956.

10 MATOUŠKOVÁ, Kamila. *20 let Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón 1992–2012*. Praha : Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska, 2013. ISBN 978-80-905344-0-7. S. 285.

11 KUČA, Karel. Kulturněhistoricky cenná území České

6

7

Obr. 6. Trutnov (okres Trutnov), náměstí v městské památkové zóně na konci 90. let. (Foto: Karel Kibic, 1998)

Obr. 7. Třeboň (okres Jindřichův Hradec), mariánský sloup po opravě v roce 2008. (Foto: Karel Kibic, 2012)

památkových rezervací a 138 vesnických památkových zón. Také počet národních kulturních památek vzrostl na 296 v roce 2014. Organizace památkové péče se změnila – k 1. 1. 2003 vznikl Národní památkový ústav a v krajích územní odborná pracoviště.

Nadále se v oboru realizoval výzkum jednotlivých památek i sídelních areálů, vycházející z poznání, že zde v minulosti docházelo k velkým škodám právě z neznalosti jejich hodnot. Po roce 1990 se také rozšířilo publikování výsledků výzkumů, souhrnných i monografických. Na dříve vydané čtyřsvazkové Umělecké památky Čech (1977–1982) navázaly zatím dva svazky Umělecké památky Moravy a Slezska (1994–1999) a Umělecké památky pražských měst (1996–2000). Novými formami výzkumu byly nyní výzkum účelově financovaný a výzkum institucionální, v jejichž rámci se zkoumala široká problematika oboru (města, hrady, vesnice a lidová architektura, archeologické památky, průmyslové dědictví, památko-

vá ochrany architektury 19. a 20. století aj.). K nejcennějším výsledkům účelově financovaného výzkumu patří výzkum českých měst od Karla Kuči publikovaný v osmidílném zpracování vývoje měst a městeček,¹² výzkum barokních sloupů v Čechách zpracovaný po okresech či krajích za vedení Vratislava Nejedlého v jedenácti svazcích,¹³ archeologický výzkum Vyšehradu od Bořivoje Nechvátala publikovaný zatím ve dvou svazcích,¹⁴ výzkum hradů od Tomáše Durdíka aj. Významný je také účelově financovaný výzkum našich prvořadých památek navrhovaných za další památky světového dědictví, realizovaný Věrou Kučovou. Po roce 1990 vyšlo v Nakladatelství Lidové noviny po mnohaletém výzkumu Staré Město pražské od Dobroslava Líbala a Jana Muka¹⁵ a zpracování vývoje dalších měst (Žatec, Jičín, Mělník aj.). K prohloubení oboru se v NPÚ zpracovávají odborné metodické příručky, např. pro návrhy novostaveb v historickém prostředí Karel Kuča – Věra Kučová, Principy památkového urbanismu (2000), pro projekty obnovy objektů Petr Macek, Standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum (2000) aj.

Do roku 1990 vlastnil stát přibližně 80 % stavebních fondů – jeho rozsáhlý majetek, z velké části bytový fond, který zákonem z ro-

ku 1991 přešel s výjimkou soukromého a restituovaného do vlastnictví obcí. Situaci ve městech v roce 1990 vystihuje citát o jejich stavu v Benešově nad Ploučnicí: „Když byl v 90. letech minulého století převeden nemovitý majetek státu na obec, stáli jsme před problémem, co s domy, do kterých nebylo několik desetiletí investováno. Historické ná-

■ Poznámky

republiky a možnosti ochrany jejich památkových hodnot z titulu stavebního zákona. *Zprávy památkové péče*. 2014, roč. 74, č. 3, s. 193. ISSN 1210-5538.

12 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Libri, 1996–2011. ISSN 80-85983-12-5.

13 NEJEDLÝ, Vratislav a kol. *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře*. Praha : NPÚ, 1997–2012, různá ISBN.

14 NECHVÁTAL, Bořivoj. *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum*. Praha : Archeologický ústav AV ČR 2004. ISSN 80-86124-49-5. NECHVÁTAL, Bořivoj. *Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Archeologický výzkum*. Praha : Archeologický ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-87365-23-6.

15 LÍBAL, Dobroslav; MUK, Jan. *Staré Město pražské*. Praha : NLN, 1996. ISBN 80-7106-167-0.

8

9

Obr. 8. Český Krumlov (okres Český Krumlov), restaurované průčelí Hrádku. (Foto: Gabriela Čapková, 2013)

Obr. 9. Třeboň (okres Jindřichův Hradec), Svinenská brána po obnově. (Foto: Karel Kibic, 2012)

městí bylo tvořeno šedou masou staveb s oprýskanými fasádami, areál Horního zámku byl zdevastován, církevní i ostatní památky v žalostném stavu. Město v první fázi nechalo zpracovat studii revitalizace historického centra včetně barevného řešení fasád. Poté odprodalo domy nájemníkům s pobídkou v kupní smlouvě, týkající se navracení části zaplacené ceny za nemovitost náhradou za opravu fasády a střechy. Během poměrně krátké doby došlo k úpravě náměstí.¹⁶

V roce 1991 přijalo ministerstvo životního prostředí *Program obnovy vesnice* a ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury zadalo zpracování obdobného programu pro historická města. Výsledný návrh připravený Kamilou Matouškovou, Jiřinou Loudovou, Eliškou Součkovou, Marií Havlíčkovou a Jiřím Hudečkem přijala vláda republiky v roce 1992 usnesením

č. 209/1992 jako *Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón*, který byl podnětem k založení finančního fondu. Na základě Programu se každoročně organizuje soutěž vypsána ministerstvem kultury, ministerstvem životního prostředí i ministerstvem pro místní rozvoj a Sdružením historických sídel Čech, Moravy a Slezska o jeho nejlepší plnění. Při Dni památek a sídel UNESCO 18. dubna se vítězné město stává *Městem roku*. Publikace SHS ČMS vydaná ke 20. výročí přijetí Programu¹⁷ dokládá, v jak rozsáhlé míře se Program projevil v regeneraci našich historických měst. Významné byly také další zdroje financování obnovy památek – Program zachrany architektonického dědictví, dotační fondy Evropské unie (např. Norské fondy), různé soukromé zdroje aj.

Po velmi dlouhé době neudržování objektů charakterizuje období po roce 1990 především intenzivní obnova druhově různých památek, které je zde možné zmínit jen ojediněle. Z hradů došlo k opravě Špilberku v Brně, falce v Chebu, Chodského hradu v Domažlicích, hradu v Polné, hrádku v Soběslavi i purkrabství

na Košumberku; v Hradci Králové byly nalezeny části královského hradu. Velmi složitá byla situace zámků v poddanských městech; z části byly vráceny původním majitelům, některé zůstaly v majetku státu či přešly do vlastnictví obcí, soukromníci je někdy kupovali na vesnicích. Část zámků v minulosti využívala armáda a po jejím odchodu se řešila otázka další náplně – v Děčíně se zdařilo kulturní využití, v Jemnici se zatím nová náplň hledá. Někdy došlo k velkolepým rekonstrukcím zámeckých areálů, třeba tu jmenovat obnovu Horního a Dolního hradu v Českém Krumlově podle návrhu arch. Václava Girsy, zámků v Jindřichově Hradci, Litomyšli i v Bečově s prezentací zde objeveného a restaurovaného relikváře sv. Maura. Opravy zámků se dále realizovaly v Hranicích, Moravském Krumlově, Velkém Meziříčí, Mikulově, Pelhřimově, Ostravě, Tachově, Smečně, Kamenici nad Lipou, Klášterci nad Orlicí; je

■ Poznámky

¹⁶ MATOUŠKOVÁ, K., cit. v pozn. 10. S. 118.

¹⁷ MATOUŠKOVÁ, K., cit. v pozn. 10.

10

Obr. 10. Slavonice (okres Jindřichův Hradec), Dolní náměstí. (Foto: Karel Kibic, 2012)

třeba velmi ocenit rekonstrukci zámku ve Šluknově po velkém požáru. U mnoha městských zámků však problémy vhodného využití a obnovy zůstávají. Církevní objekty byly ve městech do roku 1990 vesměs ve špatném až žalostném stavu, u velké části kostelů pak došlo k nápravě. Velmi náročná byla oprava chrámů sv. Barbory v Kutné Hoře se staticky narušeným opěrným systémem a Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci, obou památek světového dědictví. Po zřízení biskupství v Plzni se zdejší chrám sv. Bartoloměje stal katedrálním s doplněním čtyř zvonů. Teprve nyní se dořešilo ukončení věží chrámu sv. Mikuláše v Chebu podle návrhu arch. Ludka Vystyda – majestátní chrám s věžemi novogoticky ukončenými obnovil charakteristický „obraz města“. Významné byly opravy dalších chrámů a kostelů – v Brně sv. Petra a Pavla a sv. Jakuba, v Olomouci sv. Michaela a Panny Marie Sněžné, sv. Mořice a Nanebevzetí Panny Marie v Kroměříži, sv. Duha v Opavě –, dále Panny Marie v Domažlicích, Povýšení sv. Kříže v Kadani, sv. Bartoloměje v Pelhřimově, rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě, hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Trhových Svinech. Do přemístěného chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Mostě bylo vráceno oltářní vybavení, při rekonstrukci bývalého dominikánského kostela sv. Kříže v Jihlavě se obnovilo u nás nejstarší síňové trojlodí, kostel

sv. Jana Křtitele ve Velké Bíteši byl opraven včetně svého opevnění. Městskými stavbami byly také některé kláštery. Ve Vyšším Brodě byl vztah opačný – cisterciácký klášter zde nevznikl ve městě, ale naopak město při klášteře (v roce 1524). Oživený klášter byl po roce 1990 restaurován, podobně i klášter karmelitek v Dačicích a františkánů ve Slaném. Městské klášterní objekty byly už dříve jinak využívány nebo se při jejich obnově řešila nová náplň. V Českém Krumlově byla jezuitská kolej rekonstruována pro hotel Růže a prelatura pro městskou knihovnu. V Chomutově slouží obnovená jezuitská kolej po vyklizení armády jako galerie, zdejší raně gotický klášterní kostel sv. Kateřiny jako koncertní a výstavní síň. V Klatovech má jezuitská kolej po vyklizení kasáren kulturní náplň. Opraven byl také bývalý dominikánský klášter v Českých Budějovicích. Po velké rekonstrukci je františkánský klášter v Hostinném muzeem a knihovnou, augustiniánský klášter v Jevíčku také městským muzeem s obřadní síní a s byty. Ve městech se také opravovaly mnohé farní budovy – např. arciděkanství v Mladé Boleslavi, děkanství ve Slaném, fary v Telči i v Plané atd. V době barokní vznikala nad některými městy poutní místa, jež vesměs byla v roce 1990 ve velmi špatném stavu. Nyní se u mnoha z nich stav změnil – po opravě je např. Svatá Hora nad Příbramí, kaple Nejsvětější Trojice nad Českým Krumlovem, Anděla Strážce nad Sušicí, Panny Marie na Chlumku nad Luží aj.

Většinu náměstí našich měst zdobí trojiční, mariánské i světecké sloupy, které se v této době často restaurovaly. Na prvním místě je třeba uvést velkolepý sloup Nejsvětější Trojice na Horním náměstí v Olomouci, památku na Seznamu světového kulturního dědictví. Obnoveny byly i další výjimečné sloupy – trojiční v Žatci, Žluticích, Zákupích, Náměstí nad Oslavou, mariánské v Jindřichově Hradci, Hradci Králové, Třeboni, Mnichově Hradišti, Žluticích, Telči a Uničově, i světecké – sv. Jana Nepomuckého v Poličce, sv. Floriana v Žatci aj. Na náměstích byly také opraveny kašny, např. v Jičíně a Kolíně.

Velmi často se ve městech opravovaly radnice. U Novoměstské radnice v Praze začala rekonstrukce už v roce 1975, ale teprve nyní dospěla podle návrhu arch. Václava Girsy k úspěšnému dokončení, s obnovou obecní síně v 1. patře. Podobně tomu bylo u renesanční radnice v Lanškrouně, u níž bylo podle návrhu arch. Miroslava Poláka obnoveno zastřešení se dvěma štíty v západním průčelí. Velkorysá byla celková rekonstrukce Malostranské radnice v Praze podle návrhu arch. Jana Karáska dokončená v roce 2009, u níž došlo k obnově trojvěžového ukončení hlavního průčelí. Rozsáhlá úprava radnice se realizovala v Českých Budějovicích. Dále se opravovaly významné radnice v Prachaticích, Nymburku, Volyni, Kyjově, Uherském Hradišti, Karvině. V radnici v Ivančicích vzniklo při obnově kulturní centrum s Památníkem Alfonse Muchy, radnice v Novém Městě na Moravě dále slouží jako muzeum. Náročná

11

Obr. 11. Žatec (okres Louny), náměstí Svobody s obnovenými domy čp. 149–163. (Foto: Karel Kibic ml., 2012)

byla obnova sgrafitové a malířské výzdoby průčelí radnice ve Střibře, Pardubicích a Náchodě, stejně jako fasád radnice v Lomnici nad Popelkou nebo Nové radnice v Prostějově. Z oprav jiných výjimečných budov je třeba zmínit obnovu městského pivovaru v Českém Krumlově, sloužícího jako Egon Schiele Art Centrum, a zdejšího šlechtického Eggenberg, dále masných krámů v Moravských Budějovicích, katovny v Pelhřimově, kovárny v Dobrušce, střelnice v Kadani.

Podstatu zástavby historických měst tvoří měšťanské a činžovní domy, jejichž velmi špatný stav se obecně projevoval v pochmurném obrazu měst. K zásadnímu zvratu tu došlo po roce 1990, kdy vlastníci těchto objektů, někdy noví, přistoupili k jejich opravám. Obnova se často realizovala v celých komplexech na náměstích i v postranních ulicích. V třebíčském ghettu, památce světového kulturního dědictví, byla již obnovena velká část měšťanských domů, cele je opraveno Horní město spolu s renesančním zámekem v Přerově, ve Štramberku bylo rekonstruováno 18 roubených domů. Zvýšená pozornost se věnovala jednotlivým cenným objektům – Rumpalovu domu čp. 41 v Prachaticích, domu Daliborka čp. 57 v Lounech, usedlosti Bertramka v Praze-Smíchově, domu čp. 32 Stará pošta v Novém Jičíně, čp. 24 v Mikulově. Po rekonstrukci slouží dům čp. 223 Samson v Rakovníku jako galerie, Rožmberský dům v Soběslavi pro muzeum, Špulákův dům čp. 34 v Hradci Králové jako obřadní síň. Restaurovaly se také velké městské paláce –

v Praze palác Lichtenštejnský a Nostický (arch. Pavel Kupka), ve Znojmě Althanský (slouží jako hotel s restaurací). V městské zástavbě mají významné místo i vily. Vila Tugendhat v Brně (arch. L. Mies van der Rohe), památka světového kulturního dědictví, byla celistvě rekonstruována, stejně jako Müllerova vila (arch. Adolf Loos) v Praze-Střešovicích. V tomto období byl proveden rozsáhlý průzkum vil, některé byly obnoveny (např. vila Carola v Mělníku, Křížova v Žatci, Lůžova v Luhačovicích).

Obnovou prošly také další veřejné budovy – divadla Mahenovo v Brně, J. K. Tyla v Plzni, Jiráskovo v Novém Bydžově, dále Národní dům v Prostějově, Lidový dům v Litomyšli, lázeňské budovy v Karlových Varech (mj. Mlýnská kolonáda), Františkových Lázních, Liberci, Luhačovicích.

Židovské památky prošly v půlstoletí 1940 až 1990 smutným regresivním vývojem. V roce 1938 ničili nacisté synagogy v tzv. Sudetech a později v Českých Budějovicích i jinde, po válečném vyhlazení Židů ztratily židovské památky u nás téměř vždy své vlastníky a správce; někdy byly i potom bořeny (po válečném poškození synagoga v Praze-Vinohradech a Brně /Velká synagoga/, synagoga v Táboře). Také hřbitovy zcela zchátraly a směřovaly k zániku. Rok 1989 znamenal u židovských památek zásadní obrat, jak u synagog dokládá publikace Jaroslava Klenovského a Ludmily Hájkové.¹⁸ Obnovy se dočkaly ty nejstarší a nejcennější – v Praze synagoga Staronová, Pinkasova i Maislova, v Lipníku nad Bečvou, Holešově, Boskovicích i Mikulově, v Třebíči po prohlášení celého gheta spolu s bazilikou sv. Prokopa za památku světového kulturního dědictví synagogy Přední i Zadní. U synagog nebyl řešen jen vnější

vzhled, pozornost se věnovala i stylové obnově jejich interiérů, jak je možné doložit v Rakovníku, Jičíně, Úštěku, u Španělské a Jubilejní synagogy v Praze, u Velké synagogy v Plzni aj. Postupně se také upravovaly židovské hřbitovy v Třebíči, Mladé Boleslavi, Písku, Kolíně, Strážnici aj.

Věnovala se pozornost také městskému opevnění – v Třeboni byla opravena Svinenská i Novohradská brána, ve Vysokém Mýtě brána Litomyšlská, v Úštěku Pikartská věž, využitá pro muzeální a výstavní účely. Opevnění se opravovalo v mnoha městech – např. ve Střibře, Žlutičích, Vodňanech, Pelhřimově, Poličce, Lipníku nad Bečvou, Přerově. V Olomouci byla restaurována Terežská brána, v Prachaticích malba na Dolní bráně.

Čtvrtstoletí 1989–2014 zásadně změnilo obraz našich historických měst. Zdaleka se ještě nezdařilo napravit všechny přečiny minulého období (zámek ve Vimperku aj.), nový zákon památkové péče nebyl dosud přijat, mnohde hrozilo a hrozí vítězství finanční spekulace nad kulturními hodnotami (hotel Praha v Praze aj.). Ale stačí porovnat např. náměstí v Kadani v roce 1989 a 2014 – změna se může zdát být zázrakem.

■ Poznámky

18 KLENOVSKÝ, Jaroslav; HÁJKOVÁ, Ludmila. *Brány spravedlivých. Synagogy Moravy, Slezska a Čech*. Ústí nad Labem : FOTO STUDIO, 2012. ISBN 978-80-902349-9-4.